

УДК 346.9

Погребняк Володимир Яковлевич

кандидат юридичних наук,

секретар судової палати для розгляду справ про банкрутство,

суддя Верховного Суду

ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВНИМ СУДОМ ЄДНОСТІ ТА СТАЛОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО

Анотація. *Стаття присвячена – сучасним процесуальним засобам забезпечення єдності та сталості судової практики та формування судової практики касаційним судом на нових концептуальних засадах*

У статті розмежовано формальні та неформальні засоби забезпечення єдності та сталості судової практики касаційним судом; виокремлено сучасні фактори впливу на відступ від правової позиції та здійснено кількісний аналіз відступів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду (далі – КГС ВС) за період роботи суду; запропоновано напрямок законодавчих змін та подальших наукових досліджень; наведено відповідну практику КГС ВС.

Метою статті є з'ясування впливу сучасних законодавчих засобів на формування судової практики, забезпечення її єдності та сталості судом касаційної інстанції.

Ключові слова: єдність; сталість; судова практика; процесуальні засоби; визначеність.

Постановка проблеми.

Відповідно до статті 36 Закону України "Про судоустрій і статус суддів", Верховний Суд забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом.

Сучасні процесуальні засоби забезпечення сталості та єдності судової практики впроваджено Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України,

Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII [1].

Очевидно, що сталість цивільного та господарського обороту в державі, та довіра суспільства до органів державної влади залежить від сталості та єдності судової практики.

Натомість наразі відсутнє чітке розуміння ефективності впроваджених змін в Господарський процесуальний кодекс України та їх вплив на єдність та сталість судової практики в господарському судочинстві.

Формування цілей статті (постановка завдання).

Відповідно завданням цього дослідження є вивчення результатів впливу сучасних процесуальних засобів на сталість та єдність судової практики починаючи з 2017 року на прикладі постанов Верховного Суду у справах про банкрутство.

Аналіз останніх досліджень.

Питання єдності та сталості судової практики знаходяться у безпосередньому зв'язку із проблематикою правової визначеності як елементу верховенства права. В науковій літературі приділено значну увагу окремим аспектам принципу правової визначеності як складової частини верховенства права. Зокрема, аналізу правової визначеності та аспектів її застосування Конституційним Судом України присвячено праці таких вчених як М. Гультай, І. Кияиця, О. Беляневич, С. Головатий, М. Козюбра, М. Савчин. Судовому прецеденту у правовій системі Англії присвячено дослідження Б. Малишева, юридичну методологію окреслено Р. Ципеліусом. Про необхідність дотримання наукових доктрин у нормотворчій діяльності як фактору формування єдності та сталості судової практики були присвячені праці таких вчених як В. Радзивілюк, І. Спасибо-Фатеева, О. Бірюков. Питання правової визначеності у судовій практиці Верховного Суду досліджував Я. Берназюк. Порівняльному аналізу принципу правової визначеності в європейському і національному праві присвячена праця Л. Богачової. Окремі аспекти правової визначеності досліджено в роботах А. Карапетова, А. Барака. Правову визначеність у сфері

банкрутства досліджено також у працях Р. Міліціанова, С. Жукова, П. Пригузи, Б. Полякова, Ю. Чорної, І. Вечірка.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Важливе значення для розуміння змісту правової визначеності мають висновки Консультативної ради європейських суддів (далі – КРЕС), які відносять до міжнародних нормативно-правових актів «м'якого права».

Відповідно до пункту 1 Висновку КРЕС №20(2017) про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону, однакове та уніфіковане застосування закону обумовлює загальнообов'язковість закону, рівність перед законом та правову визначеність. З іншого боку, потреба в забезпеченні єдності застосування закону не має ані призводити до негнучкості такого закону й до необґрунтованих обмежень у відповідному розвитку законодавства, ані ставити під сумнів принцип суддівської незалежності [2].

Розвитку права, за висновком КРЕС №11(2008) щодо якості судових рішень сприяють такі чинники як окремі думки суддів та наукові висновки з питань права (пункти 44,51) [3]. До напівформальних сучасних засобів формування єдності та сталості судової практики в контексті пункту 17 КРЕС № 20(2017) можна віднести також: 1) міжінстанційні наради суддів господарських судів; 2) науково-практичні конференції за участю суддів тощо.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі "Воловік проти України" зауважує, що національні суди мають вибирати способи такого тлумачення, які зазвичай можуть включати акти законодавства, відповідну практику, наукові дослідження тощо [4].

У своїй практиці ЄСПЛ неодноразово зазначав, що формулювання законів не завжди чіткі. Тому їх тлумачення та застосування залежить від практики, і роль розгляду справ у судах полягає саме у тому, щоб позбутися таких інтерпретаційних сумнівів з урахуванням змін у повсякденній практиці (рішення у справі "Кантоні проти Франції" від 11.11.1996; рішення у справі "Веренцов проти України" від 11.04.2013).

Отже, в сучасній науковій літературі приділено окремим аспектам принципу правової визначеності як складової верховенства права значну увагу, Наше ж дослідження має певним чином заповнити існуючу прогалину в питаннях забезпечення єдності та сталості судової практики касаційним судом (на прикладі постанов Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду (далі - КГС ВС), оцінки результатів зміни підходів законодавця до забезпечення єдності судової практики та окреслити відповідні напрями подальших наукових розробок.

Актуальність та зв'язок теми цього дослідження з завданнями розвитку загалом системи права підтверджується спільним заходом Національної школи суддів України, Ради Європи та Верховного Суду, присвячений темі забезпечення єдності судової практики який відбувся в он-лайн форматі 20 листопада 2020 року [5].

Загалом факторами, які впливають на сталість та розвиток судової практики та їх діалектичне поєднання, є :

- 1) зміна законодавства (існують випадки, за яких зміна законодавства не дозволяє суду однозначно дійти висновку, що зміна судової практики можлива без відступу від раніше сформованої правової позиції);
- 2) ухвалення рішення Конституційним Судом України;
- 3) нечіткість закону (невідповідності критерію «якість закону»), що призвело до різного тлумаченням судами (палатами, колегіями) норм права;
- 4) винесення рішення ЄСПЛ, висновки якого мають бути враховані національними судами;
- 5) зміни у праворозумінні, зумовлені розширенням сфери застосування певного принципу права; зміною доктринальних підходів до вирішення складних питань у певних сферах суспільноуправлінських відносин; наявністю загрози національній безпеці; змінами у фінансових можливостях держави [6].

В контексті статті 7 Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ), якою передбачено концентрацію всіх майнових спорів за участю боржника у справі про банкрутство, правові позиції судової палати для розгляду

справ про банкрутство КГС ВС набувають більшого значення для забезпечення єдності та сталості судової практики.

Сучасні підходи до забезпечення єдності та сталості судової практики, зокрема і у справах про банкрутство, ґрунтуються на трьох ключових нормативно-правових актах: 1) Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (статті 17,36); 2) Господарський процесуальний кодекс України (частина чотири статті 236, 302,303, підпункт 7 пункту 1 розділу XI ГПК України); 3) Кодекс України з процедур банкрутства (метою його прийняття) [7-9].

При цьому Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України) в редакції до 15.12.2017 р. концептуально відрізняється від поточної редакції ГПК в питаннях формування касаційними судами єдності та сталості судової практики. Не вдаючись до відмінностей порівняння двох редакцій ГПК, важливо лише нагадати, що Конституційний Суд України у рішенні від 11.03.2010 у справі № 8-рп/2010 зазначив, що правомірним може бути лише одноразове касаційне оскарження та перегляд рішень судів. Наявність двох касаційних інстанцій для перевірки рішень спеціалізованих судів не відповідає засадам правової визначеності [10].

На цей час єдність та сталість судової практики забезпечується касаційним судом де-факто в двох площинах:

- горизонтальній – в межах судової палати з розгляду справ про банкрутство КГС Верховного Суду
- вертикальній - між судовими палатами (судова палата для розгляду справ про банкрутство – об'єднана палата касаційного господарського суду – Велика Палата Верховного Суду).

Така ієрархія знайшла відображення у постанові КГС ВС від 25.06.2019 у справі № 911/1418/17, в якій наведено висновок щодо порядку застосування правових позицій ВС. Зокрема, касаційний суд зазначив, що логіка побудови й мета існування процесуальних механізмів забезпечення єдності судової практики вказує на те, що з метою застосування норм права у подібних правовідносинах за наявності протилежних правових висновків суду касаційної

інстанції слід виходити з того, що висновки, які містяться в судових рішеннях судової палати КГС ВС, мають перевагу над висновками колегії суддів, висновки об'єднаної палати КГС ВС – над висновками палати чи колегії суддів цього суду, а висновки ВП ВС – над висновками об'єднаної палати, палати й колегії суддів КГС ВС [11].

Крім того, у формуванні єдності та сталості судової практики значну роль відіграють апеляційні суди, які безпосередньо через касаційні фільтри наділені відповідними повноваженнями.

Проілюструємо це такими прикладами.

Ухвалою Господарського суду Харківської області у справі № 922/600/17 про банкрутство З.Є., залишеною без змін постановою Східного апеляційного господарського суду, відмовлено в задоволенні заяви ОСОБА_1 про визнання недійсними результатів аукціону з продажу часток, які належать банкруту на праві спільної часткової власності.

Судові рішення мотивовані тим, що частка банкрута у майні, яка належить йому на праві спільної часткової власності, є визначеною і відповідно до норм ЦК України може бути реалізована її власником як самостійний об'єкт цивільних права. Тож така частка може бути включена до складу ліквідаційної маси та продана на аукціоні з продажу майна боржника. Крім того, суди попередніх інстанцій дійшли висновку, що ОСОБА_1 не доведено порушення його прав за наслідками реалізації майна банкрута.

За результатами касаційного перегляду ухвалених у справі судових рішень КГС ВС скасував їх, справу в частині позову ОСОБА_1 передав на новий розгляд до суду першої інстанції у новому складі суду, вказавши на таке.

Частиною п'ятою статті 62 Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ), як і частиною шостою статті 42 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон про банкрутство), передбачено, що ліквідатор, виявивши частку, яка належить банкруту у спільному майні, з метою задоволення вимог кредиторів у встановленому порядку порушує питання про виділення цієї частки.

Частинами першою – третьою статті 364 ЦК України встановлено, що співвласник має право на виділ у натурі частки із майна, що є у спільній частковій власності. Якщо виділ у натурі частки із спільного майна не допускається згідно із законом або є неможливим (частина друга статті 183 цього Кодексу), співвласник, який бажає виділу, має право на одержання від інших співвласників грошової або іншої матеріальної компенсації вартості його частки. Компенсація співвласникові може бути надана лише за його згодою.

Частинами першою та другою статті 183 ЦК України визначено, що подільною є річ, яку можна поділити без втрати її цільового призначення. Неподільною є річ, яку не можна поділити без втрати її цільового призначення.

Як зазначено в статті 367 ЦК України, що майно, що є у спільній частковій власності, може бути поділене в натурі між співвласниками за домовленістю між ними. У разі поділу спільного майна між співвласниками право спільної часткової власності на нього припиняється. Договір про поділ нерухомого майна, що є у спільній частковій власності, укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

Метою аукціону, що проводиться у межах ліквідаційної процедури, є максимально оперативне перетворення ліквідаційної маси (її частини) у грошові кошти як абсолютно ліквідний актив для погашення вимог кредиторів. Окремою функцією ліквідатора є вжиття заходів щодо запобігання зменшенню вартості ліквідаційної маси протягом здійснення ліквідаційної процедури.

Існування в межах ліквідаційної маси, що підлягає продажу на аукціоні, частки у майні, яке перебуває у спільній частковій власності боржника і третіх осіб, зачіпає права й охоронювані законом інтереси самого боржника, співвласників такого майна та кредиторів боржника.

ОСОБА_1 та З.Є., є співвласниками майна, щодо якого згідно зі статтею 42 Закону про банкрутство (статтею 62 КУзПБ) ліквідатору слід порушити питання про виділ частки, належної банкруту в спільному майні. Відповідно, позивач буде мати чітке розуміння меж його частки, що беззаперечно становить інтерес позивача (рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 № 18-рп/2004).

Тому висновки судів попередніх інстанцій про те, що позивачем не доведено, які саме його права та інтереси порушені за наслідками реалізації майна банкрута – З.Є., є передчасними.

Крім того, Верховний Суд визнав слушними доводи скаржника про те, що на час організації та проведення спірного аукціону частки у квартирах не могли бути відчужені/продані (у тому числі на аукціоні) у зв'язку з їх арештом (забороною відчуження). Зокрема, суд касаційної інстанції зазначив, що хоча Законом про банкрутство не передбачено, що ліквідатор повинен звернутися до господарського суду з клопотанням про скасування обтяжень майна банкрута до реалізації цього майна на аукціоні, проте ліквідатор згідно з приписами названого Закону мав здійснити це раніше, до підготовки до проведення аукціону, оскільки наявність обтяжень щодо виставленого на продаж майна негативно впливає на ціну майна боржника, що підлягає продажу і, відповідно, на розмір задоволених вимог кредиторів боржника [12].

Господарський суд Одеської області ухвалою, залишеною без змін постановою Південно-західного апеляційного господарського суду у справі № 916/4932/15 про банкрутство ПАТ «Одеський олійножировий комбінат», відхилив повністю поточні грошові вимоги ПАТ «Дельта Банк» в особі уповноваженої особи ФГВФО до боржника, що складаються з процентів за договором та трьох процентів річних, нарахованих через неналежне виконання договорів кредитної лінії.

За результатами касаційного перегляду цих судових рішень КГС ВС залишив їх без змін, зазначивши таке.

Під час розгляду справи судом апеляційної інстанції встановлено, що ПАТ «Дельта Банк» скористалося правом на звернення з позовом про дострокове стягнення заборгованості, яка виникла на підставі договорів кредитної лінії, чим змінило порядок, умови і строк їх дії. Тому право нараховувати передбачені цими договорами проценти за користування кредитом припинилося згідно з частиною другою статті 1050 ЦК України.

Такий висновок апеляційного суду повністю узгоджується з правовою позицією ОП КГС ВС (постанова від 18.09.2020 у справі № 916/4693/15) та ВП ВС (постанова від 04.02.2020 у справі № 912/1120/16) з тотожного питання.

Умови щодо нарахування процентів за правомірне та неправомірне користування кредитними коштами мають визначатися окремими пунктами договору.

Водночас судом апеляційної інстанції встановлено, що в кредитних договорах відсутні умови, які б передбачали наслідки протиправного невиконання (неналежного виконання) грошового зобов'язання. Тому до спірних правовідносин підлягають застосуванню положення статті 625 ЦК України.

За статтею 1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон про банкрутство) грошове зобов'язання – зобов'язання боржника сплатити кредитору певну грошову суму відповідно до цивільно-правового правочину (договору) та на інших підставах, передбачених законодавством України.

Цією ж статтею Закону про банкрутство визначено, що кредитор – юридична або фізична особа, а також органи доходів і зборів та інші державні органи, які мають підтверджені у встановленому порядку документами вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника; конкурсні кредитори – кредитори за вимогами до боржника, які виникли до відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство і виконання яких не забезпечено заставою майна боржника; поточні кредитори – кредитори за вимогами до боржника, які виникли після відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство; забезпечені кредитори – кредитори, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника (майнового поручителя).

Класифікація кредиторів законодавцем здійснена залежно від часу або періоду виникнення грошового зобов'язання у боржника. Тобто поточними є кредитори з вимогами до боржника, що ґрунтуються на зобов'язаннях, які виникли після порушення провадження у справі.

Відповідно до частини другої статті 625 ЦК України кредитор має право вимагати сплати суми боргу з урахуванням устанавленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також процентів річних від простроченої суми. Ці правила передбачають компенсацію правопорушником постраждалій стороні майнових витрат в певному заздалегідь визначеному розмірі (встановленому законом або договором).

Інфляційні та річні проценти нараховуються на суму простроченого основного зобов'язання. Тому зобов'язання зі сплати інфляційних та річних процентів є акцесорним, додатковим до основного, залежить від основного і поділяє його долю. Відповідно, й вимога про сплату інфляційних та річних процентів є додатковою до основної вимоги. Така правова позиція сформульована у постанові Великої палати Верховного Суду від 07.04.2020 у справі № 910/4590/19.

У справі, що розглядається, грошова вимога про визнання поточними нарахованих річних процентів є додатковою до основної заборгованості боржника перед банком за кредитними договорами, яка була повністю визнана господарським судом першої інстанції та включена до реєстру вимог кредиторів.

Нарахування, здійснені відповідно до статті 625 ЦК України та заявлені окремо від основного зобов'язання, яке виникло до відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство і виконання якого не забезпечено заставою майна боржника (вимоги за яким визнані конкурсними), не можуть бути визнані поточними в розумінні приписів статті 1 Закону про банкрутство, і на них поширюється правовий режим мораторію у справі про банкрутство [13].

Судова палата для розгляду справ про банкрутство КГС ВС відступила від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше прийнятій постанові ВС від 17.04.2018 у справі № 5/173/б про можливість оскарження результатів аукціону особою, яка не була учасником торгів, за умови доведення майнового інтересу щодо "власності"

Рішенням Господарського суду Донецької області, ухваленого у межах справи № 5006/5/396/2012 про банкрутство ПАТ «Донбаспромелектромонтаж»

(банкрут) та залишеного без змін постановою Східного апеляційного господарського суду, відмовлено у задоволенні позову фізичної особи Б.В. про визнання недійсними результатів повторного аукціону з продажу майна банкрута.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог, суди вважали, що позивач не довів наміру взяти участь в аукціоні, що виключає наявність у нього майнового інтересу і, як наслідок, порушеного права та права на звернення до суду з метою його захисту.

Крім того, судами встановлено, що Б.В. (позивач) не є ані кредитором боржника, ані учасником провадження у справі про банкрутство і результати аукціону жодним чином не впливають на його права та обов'язки. Тож суди дійшли висновку, що недоведеність позивачем факту реального бажання взяти участь в оскаржуваному аукціоні та наявності майнового інтересу є підставою для відмови у задоволенні позову.

Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду погодився з висновком судів попередніх інстанцій про наявність правових підстав для відмови у задоволенні позову з огляду на таке.

Частиною третьою статті 55 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон) передбачено, що результати аукціону, проведеного з порушенням вимог закону, можуть бути визнані в судовому порядку недійсними, а визнання результатів аукціону недійсними тягне за собою визнання недійсним укладеного з переможцем договору купівлі-продажу, тобто відновлення прав боржника на реалізоване з торгів майно та в подальшому організацію нового аукціону, за результатами якого майно буде продане за найвищою ціною.

Отже, вимагати визнання недійсним результатів аукціону, проведеного з порушенням вимог закону, можуть боржник (зокрема арбітражний керуючий від імені боржника), кредитори, зареєстровані учасники аукціону, особи, які вважають себе власниками майна, що виставляється на аукціон.

Інші особи, які бажали взяти участь в аукціоні, але не були зареєстровані і, відповідно, не змогли бути його учасниками, не мають права оскаржувати результати аукціону шляхом пред'явлення вимоги про визнання недійсними результатів аукціону.

Вирішуючи питання про спосіб захисту інтересу осіб, які бажали взяти участь в аукціоні, слід мати на увазі, що оспорювання результатів аукціону не призводять до захисту цього інтересу. Дійсно, у разі коли особа не змогла взяти участь або перемогти в аукціоні, визнання недійсним результатів аукціону саме по собі взагалі не поновлює її прав, адже її правове становище внаслідок визнання аукціону недійсним не змінюється. Тому застосування такого “способу захисту” на вимогу учасника, інтерес якого порушений, є неприпустимим.

Відповідальність організатора аукціону перед особами, які не змогли взяти участь або перемогти на аукціоні, передбачена у статті 53 Закону. Це і є належним способом захисту правомірного інтересу цих осіб. Водночас слід мати на увазі, що право на стягнення штрафу мають лише ті особи, які намагалися взяти участь та перемогти на аукціоні [14]

Ухвалою Господарського суду міста Києва відкрито провадження у справі № 910/4475/19 про банкрутство ПАТ “Златобанк”; введено мораторій на задоволення вимог кредиторів; введено процедуру розпорядження майном боржника; призначено розпорядника майна боржника. Ухвала мотивована тим, що ПАТ “Златобанк” не є банком та має ознаки неплатоспроможності.

Ухвалою Північного апеляційного господарського суду апеляційне провадження за апеляційними скаргами Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі – ФГВФО), Національного банку України (далі – НБУ) та ТОВ “Біпродукт” на ухвалу місцевого господарського суду закрито з тих підстав, що особи, які подали апеляційні скарги, не мають статусу учасника справи про банкрутство у розумінні Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ).

Постановою судової палати для розгляду справ про банкрутство КГС ВС від 16.07.2020 оскаржувану ухвалу суду апеляційної інстанції в частині закриття

апеляційного провадження за апеляційними скаргами ФГВФО та НБУ скасовано, справу в цій частині передано на розгляд до суду апеляційної інстанції.

При цьому судом касаційної інстанції зроблено правові висновки, зокрема, що особа набуває статусу конкурсного кредитора (сторони, учасника провадження у справі про банкрутство) з повним обсягом процесуальної дієздатності (в тому числі правом оскарження судових рішень) за сукупності таких умов:

- подання до господарського суду письмової заяви з вимогами до боржника, а також документів, що їх підтверджують, протягом 30 днів з дня офіційного оприлюднення оголошення про відкриття провадження у справі про банкрутство (частина перша статті 23 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" (далі – Закон про банкрутство), частина перша статті 45 КУзПБ);

- розгляд господарським судом заяви конкурсного кредитора у попередньому засіданні суду (частина шоста статті 23, стаття 25 Закону про банкрутство, частина шоста статті 45, стаття 47 КУзПБ);

- визнання вимог такого кредитора, що формалізується у судовому рішенні господарського суду – ухвалі (частина шоста статті 23, стаття 25 Закону про банкрутство, частина шоста статті 45, стаття 47 КУзПБ).

Ухвала про відкриття провадження у справі про банкрутство має наслідком зміну порядку задоволення вимог заставодержателя майна боржника, у зв'язку з чим є судовим рішенням, яке ухвалено про права та інтереси цієї особи, що надає заставодержателю право заперечувати у підготовчому засіданні відкриття провадження у справі про банкрутство боржника з наділенням у такому разі заставодержателя процесуальними правами учасника у справі про банкрутство – щодо подання клопотань, надання доказів тощо, а відповідно, і процесуальним правом на оскарження ухвали про відкриття провадження у справі про банкрутство в розумінні частини першої статті 254 ГПК України [15]

Як приклад дії «вертикального» забезпечення єдності підходів ВС до правозастосування розглянемо Постанову Великої Палати Верховного Суду від 18.02.2020 у справі № 918/335/17, в якій касаційним судом наведено відступ від висновків викладених у справі колегії суддів КГС ВС у справі №925/1874/13 від 06.04.2018.

Справа була передана на розгляд Великої Палати Верховного Суду на підставі частини шостої статті 302 ГПК України – з підстав порушення правил предметної чи суб`єктної юрисдикції.

Вирішуючи питання щодо юрисдикції суду, Велика Палата Верховного Суду зазначила, що господарські суди розглядають справи про банкрутство та справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів про визначення та сплату (стягнення) грошових зобов`язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також спорів про визнання недійсними правочинів за позовом контролюючого органу на виконання його повноважень, визначених Податковим кодексом України. До них також відносяться спори про визнання права власності, витребування майна із чужого незаконного володіння, спори, пов`язані з майновими вимогами учасників (акціонерів) до боржника. Зазначені майнові спори підлягали розгляду та вирішенню за правилами цивільного судочинства або ж відносились до повноважень суду господарської юрисдикції та мали розглядатися останнім в окремому позовному провадженні (не у межах провадження у справі про банкрутство) залежно від суб`єктного складу, а саме з огляду на те, хто є позивачем у такому спорі. У цій справі з позовом до суду звернувся боржник - ФГ «Ім. Шевченка», відповідачами за цим позовом є фізичні особи, а предметом позову є вимога щодо визнання права власності на врожай. Отже, у порядку цивільного судочинства за загальним правилом можна розглядати будь-які справи, в яких хоча б одна зі сторін, як правило, є фізичною

особою, якщо їх вирішення не віднесено до інших видів судочинства. Звідси Велика Палата Верховного Суду зазначає, що позовні вимоги ФГ «Ім. Шевченка» - боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, мали розглядатися із врахуванням суб'єктного складу сторін, предмета спору та характеру правовідносин у порядку цивільного судочинства. Суди не врахували, що відповідно до зазначених вище положень законодавства господарські суди розглядають справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство. Отже, якщо позивачем у справі є боржник, а відповідачами - фізичні особи, то за суб'єктивним складом сторін такий спір не підлягає розгляду за правилами господарського судочинства. Тому ВП ВС не погоджується з висновками, викладеними в постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 06 квітня 2018 року у справі № 925/1874/13, у зв'язку з чим ВП ВС вважає за необхідне відступити від правових висновків КГС ВС у цій частині. Звідси висновки судів попередніх інстанцій про те, що цей спір не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, а належить до повноважень суду господарської юрисдикції та має вирішуватися господарським судом у межах справи про банкрутство без порушення нової справи, є помилковими. Проте Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що після ухвалення оскаржуваних судових рішень законодавство було змінено, зокрема 21 жовтня 2019 року набрав чинності Кодекс України з процедур банкрутства від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. Таким чином, з огляду на положення законодавства України, чинного на момент розгляду справи Великою Палатою Верховного Суду, розгляд усіх майнових спорів, стороною в яких є боржник у справі про банкрутство, повинен відбуватися саме і виключно господарським судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, в межах цієї справи [16].

Отже, наведене вище свідчить про важливість як власне правових позицій для стабільного правозастосування, так і про необхідність пошуку оптимальних критеріїв для подальшого розвитку судової практики, що означатиме і необхідність відступу від сформованих правових позицій ВС. Можна у зв'язку із

цим звернути увагу і на вплив наукових висновків, які надаються членами Науково-консультативної ради при ВС та окремої думки судді на розвиток правозастосування, прикладом чому можуть бути постанови КГС ВС у справах № 50/311-б, № 921/609/15-г/10, № 916/922/16, № 903/69/18, № Б-50/112/09, № 910/7547/17. Наукові висновки та окремі думки судді нерідко стають основою нових правових позицій касаційного суду, що має наслідком відступ від попередніх.

Аналіз відступів від правових позицій за результатами трьох років роботи касаційного суду свідчить про зменшення кількості відступів КГС ВС, що свідчить про дієвість нової законодавчої моделі формування судової практики ВС. На основі аналізу інформації з Єдиного державного реєстру судових рішень можна визначити деякі проміжні результати забезпечення єдності правозастосування. Так, за період 2018-2020 роки включно простежується кількісна динаміка відступів від попередніх висновків КГС ВС: якщо в 2018 році КГС ВС у складі чотирьох судових палат та об'єднаної палати включно здійснив загалом 44 відступи (в т.ч. уточнень) від раніше викладених правових позицій колегій суддів та/або судової палати, то у 2019 – 55, а 2020 – 19.

Погоджуємося з думкою О. Бірюкова, що реформи законодавства про банкрутство і про судоустрій слід здійснювати узгоджено з урахуванням доктрини права, що дозволить зробити судову систему єдиною та раціональною, а законодавство про банкрутство – більш ефективним [17, с.149]. Аналіз судової практики Верховного Суду з використанням наукових висновків свідчить про їх вплив на формування правових позицій Верховного Суду подібний до впливу окремих думок суддів у справах. Наукові висновки з більш глибоким емпіричним підходом частіше знаходять своє відображення у правових позиціях Верховного Суду та сприяють розвитку права.

Норми ГПК України потребують удосконалення в частині відступу від правової позиції Верховного Суду, зокрема підстав, за наявності яких допускається відступ від сформованої правової позиції, порядок та наслідки такого відступу, спосіб доведення цього до відома судів нижчих інстанцій.

Відступ від раніше сформованої правової позиції вирішує відразу декілька завдань, пов'язаних, зокрема, як з необхідністю виправлення попередніх помилкових підходів до тлумачення норм права, так і забезпеченням динамічного розвитку правозастосування, у тому числі з урахуванням змін, що відбулися у суспільних відносинах, у законодавстві, практиці ЄСПЛ тощо [18]. Тому слід погодитися із думкою Я. Берназюка, що процесуальне законодавство, в т.ч. і ГПК України, потребує доопрацювання у питаннях підстав відступу від правової позиції Верховного Суду за наявності яких допускається відступ, порядку та наслідків такого відступу, способу доведення цього до відома судів нижчих інстанцій [6].

Висновки з дослідження.

Питання забезпечення єдності та сталості судової практики касаційним судом на перший погляд є очевидним. Тим не менш така очевидність не є явною у практичній площині застосування цього важливого принципу при визначенні співвідношення єдності судової практики та її розвитку.

З метою застосування норм права у подібних правовідносинах за наявності протилежних правових висновків суду касаційної інстанції слід виходити з того, що висновки, які містяться в судових рішеннях судової палати КГС ВС, мають перевагу над висновками колегії суддів, висновки об'єднаної палати КГС ВС – над висновками палати чи колегії суддів цього суду, а висновки ВП ВС – над висновками об'єднаної палати, палати й колегії суддів КГС ВС, при цьому слід враховувати і дату прийняття відповідних судових рішень;

Подальшого дослідження потребують такі питання як: 1) вплив окремих факторів на відступ від раніше сформованих правових позицій касаційного суду, до яких відносяться: а) зміна законодавства (існують випадки, за яких зміна законодавства не дозволяє суду однозначно дійти висновку, що зміна судової практики можлива без відступу від раніше сформованої правової позиції); б) ухвалення рішення Конституційним Судом України; в) нечіткість закону (невідповідності критерію «якість закону»), що призвело до різного тлумаченням судами (палатами, колегіями) норм права; г) винесення рішення ЄСПЛ, висновки

якого мають бути враховані національними судами; д) зміни у праворозумінні, зумовлені: розширенням сфери застосування певного принципу права; зміною доктринальних підходів до вирішення складних питань у певних сферах суспільноуправлінських відносин; наявністю загрози національній безпеці; змінами у фінансових можливостях держави; 2) тривалість періоду між відступами від правових позицій касаційного суду. Аналіз впливу таких факторів надасть більш чітке розуміння чинників дестабілізації правової системи та напрямку їх змін, дозволить краще осмислити межу співвідношення між сталістю та розвитком судової практики.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 року № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>
2. Висновок КРЕС №20(2017) про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону. URL: http://www.vru.gov.ua/content/file/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA_%D0%9A%D0%A0%D0%84%D0%A1_20.pdf
3. Висновок КРЕС №11(2008) щодо якості судових рішень. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf
4. Рішення ЄСПЛ у справі "Воловік проти України" від 06.12.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_336#Text
5. Відеопосилання на спільний захід Національної школи суддів України, Ради Європи та Верховного Суду, який відбувся в онлайн форматі 20 листопада 2020 року. URL: https://youtu.be/FjS_4i042a4
6. Ян Берназюк. Співвідношення необхідності забезпечення єдності судової практики та відступу від правових позицій Верховного Суду (на прикладі вирішення публічно-правових спорів). URL:

<https://sud.ua/ru/news/blog/177404-spivvidnoshennya-neobkhidnosti-zabezpechennya-yednosti-sudovoyi-praktiki-ta-vidstupu-vid-pravovikh-pozitsiy-verkhovnogo-sudu-na-prikladi-virishennya-publichno-pravovikh-sporiv>

7. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
8. Господарський процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
9. Кодекс України з процедур банкрутства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>
10. Рішення Конституційного Суду України від 11.03.2010 у справі № 8-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-10#Text>
11. Постанова КГС ВС від 25.06.2019 у справі № 911/1418/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82672227>
12. Постанова КГС ВС від 13.08.2020 у справі № 922/600/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91049676>
13. Постанова КГС ВС від 10.11.2020 у справі № 916/4932/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93006015>
14. Постанов КГС ВС від 02.10.2019 у справі № 5006/5/396/2012. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85742530>
15. Постанова КГС ВС від 16.07.2020 у справі № 910/4475/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90743553>
16. Постанова ВП ВС від 18.02.2020 у справі № 918/335/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88138141>
17. Олександр Бірюков. До питання удосконалення концепції законодавства про банкрутство. Вісник господарського судочинства №5/2011, с. 147-152
18. Дмитро Луспеник. Постановити пріоритети. URL: <https://pravo.ua/articles/postanoviti-prioriteti/>